

Τρεσόρουκοβα Ιρίνα<sup>1</sup>  
Κρατικό Πανεπιστήμιο Μόσχας Λομονόσοφ  
Τμήμα Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας

## «ΕΠΕΑ ΠΤΕΡΟΕΝΤΑ» ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΝΕ: ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΥ «ΗΛΘΑ, ΕΙΔΑ ΚΑΙ ...»

Η προσηγορικότητα ως ένα φαινόμενο της γλώσσας και, ιδιαίτερα, οι προσηγορικές εκφράσεις αποτελούν ένα πολύ σημαντικό αντικείμενο της γλωσσικής εικόνας του κόσμου σε όλες τις γλώσσες. Η έρευνα εστιάζεται στα προβλήματα της προσηγορικότητας στη ΝΕ και παρατίθενται διάφορες πτυχές αυτού του φαινομένου από την άποψη της γλωσσολογίας και της Γραμματικής των Κατασκευών με βάση την ανάλυση του ρητού *ήλθα, είδα και...* που από το αρχαιοελληνικό ρητό πέρασε στην κατηγορία των προσηγορικών εκφράσεων και απέκτησε καινούργιες σημασίες. Η έρευνα βασίζεται στην ανάλυση των σωμάτων κειμένων και στην *ad-hoc* έρευνα αντιλήψεων των φορέων της ΝΕ.

**Λέξεις-κλειδιά:** Προσηγορικότητα, Προσηγορικές εκφράσεις, Νέα Ελληνική, Σώματα κειμένων, Γραμματική των Κατασκευών

### 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ρητό «έπεα πτερόεντα» (ΕΠ) αποτελεί, αδιαμφισβήτητα, μέρος του ιστορικού ή/και λογοτεχνικού παρελθόντος (πρβλ. Μυτουλά 2006 και σε άλλους). Στο παρόν άρθρο πρόκειται να γίνει ανάλυση του αρχαίου ρητού «ήλθες, είδες και απήλθες» και της λειτουργίας του στη σύγχρονη ΝΕ γλώσσα.

Η έρευνά μας βασίζεται στην προσέγγιση στα ΕΠ, όπως αναπτύσσονται κυρίως από τους Ρώσους επιστήμονες και μελετητές Kostomarov (1994), Krasnykh (1997), σε σχέση με τα *precedent statements* (PS) ή τις προσηγορικές εκφράσεις.

#### 1.1. Προσηγορικότητα ως γλωσσικό φαινόμενο

Η προσηγορικότητα ως κοινώς αποδεκτή κατηγορία για πρώτη φορά στη ρωσική γλωσσολογία εξετάστηκε από τον Karaulov, ο οποίος έχει αναλύσει

<sup>1</sup> [itresir@mail.ru](mailto:itresir@mail.ru)

τέσσερις τρόπους αναφοράς του προσηγορικού κειμένου: «...κατά την κατανόηση του τίτλου του λογοτεχνικού έργου, του αποσπάσματος αυτού, του κυρίου ονόματος του ήρωα ενεργοποιείται ούτως ή άλλως όλο το προσηγορικό κείμενο, δηλαδή τίθεται σε επιφυλακή (κατά το μέτρο της γνωριμίας του αναγνώστη με το κείμενο) για τη χρήση στο discourse για διάφορους λόγους και διάφορες παραμέτρους» (Karaulov 2007: 218–219). Όπως τονίζει ο Ρώσος μελετητής Gudkov (2020: 23), τα προσηγορικά φαινόμενα εντάσσονται στην κατηγορία των λεκτικών φαινομένων.

## **1.2. Προσηγορικό φαινόμενο και η λειτουργία του στον λόγο**

Είναι κατανοητό ότι η λειτουργία των προσηγορικών φαινομένων στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης γλωσσικής εθνικής εικόνας του κόσμου χαρακτηρίζεται από πλήθος εθνικών ή γενικής φύσης στοιχείων που υπερισχύουν στα φαινόμενα αυτά, ενώ βασικό κριτήριο για την εμφάνιση της προσηγορικότητας είναι ο εντοπισμός και η έκφανση ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού κωδικού, με άλλα λόγια το προσηγορικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από ένα συγκεκριμένο πλαίσιο συνειρμών και αποδεκτών στοιχείων, τα οποία οδηγούν στην κατασκευή ενός συγκεκριμένου σημασιολογικού πεδίου της λειτουργίας του προσηγορικού φαινομένου, όπου ο πυρήνας εμπεριέχει τα διακριτικά στοιχεία (π.χ. αρχική σημασία του προσηγορικού φαινομένου που πηγάζει από το ρητό), ενώ στην περιφέρεια θα ενυπάρχουν τα χαρακτηριστικά που να προσδίδουν στο συγκεκριμένο προσηγορικό φαινόμενο τις μεταβλητές ιδιότητες και σημασίες.

Όπως γράφει η Krasnykh (2002: 85), το προσηγορικό φαινόμενο ερμηνεύεται ως κατασκευή του λόγου, η οποία αναγνωρίζεται ως τέτοια από περισσότερους φορείς της γλωσσικής κοινότητας, για τους οποίους είναι γνωστή η λειτουργία του φαινομένου αυτού στο γνωσιακό και συναισθηματικό επίπεδο της ανθρώπινης ταυτότητας, ενώ ταυτόχρονα οι φορείς αυτής της κοινότητας συχνά χρησιμοποιούν το φαινόμενο αυτό στον λόγο (ό.π.: 85). Επίσης η Krasnykh τονίζει ότι παραδοσιακά διακρίνονται τέσσερις τύποι των απολύτως επικοινωνιακών προσηγορικών φαινομένων: προσηγορικά ονόματα, προσηγορικές φράσεις, προσηγορικές καταστάσεις και προσηγορικά κείμενα (ό.π.).

Η διπλή σημασία των προσηγορικών φαινομένων, εξωτερική και εσωτερική, δημιουργεί πολυεπίπεδη ερμηνεία, που χρήζει ενδελεχούς έρευνας, ιδίως στην αρχική μορφή των ρητών για μια ολοκληρωμένη περιγραφή ή/και ορθότερη αντίληψή τους. Τα ρητά που μεταβαίνουν στην κατηγορία των προσηγορικών φαινομένων, έχουν τρεις βασικές πτυχές σημασίας: την επιφανειακή, την εσωτερική και τη συστημική.

### 1.3. Προσηγορική φράση: σημασία και χαρακτήρας

Η συχνή χρήση της προσηγορικής φράσης στον λόγο μας παρέχει τη δυνατότητα να μελετήσουμε το εν λόγω φαινόμενο από τη συστημική (δομική) και λειτουργική (σημασιολογική) άποψη. Όπως τονίζουν οι Krasnykh και ο Gudkov, η γνωσιακή γλωσσολογία προσδιορίζει τη δομή της προσηγορικής φράσης: «Υπό τη συστημική (δομική) άποψη εννοούμε τη δομή της φράσης και διακρίνουμε στο πλαίσιο του περιεχομένου:

1) την εξωτερική σημασία, η οποία αποτελείται από το σύνολο των σημασιών των στοιχείων της φράσης,

2) την εσωτερική «ένδον» σημασία, η οποία δεν συναθροίζεται από το σύνολο των σημασιών, αλλά αποτελεί ένα σημασιολογικό αποτέλεσμα σύνδεσης των στοιχείων της προσηγορικής φράσης, που δημιουργούν τη λεκτική και τη γραμματική δομή της,

3) το συστημικό νόημα, που αποτελεί το άθροισμα της ένδον σημασίας (εφόσον υπάρχει) της φράσης και των γνωρισμάτων του προσηγορικού φαινομένου (προσηγορικού κειμένου, προσηγορικής κατάστασης) και των συνδεδεμένων αλληγοριών» (πρβλ. Krasnykh, Gudkov et al. 1997: 82–103.).

Η προσηγορική φράση έχει τον καθαρά γλωσσολογικό χαρακτήρα, κάτι που αδιαμφισβήτητα καθορίζει και το σύνολο των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της: συνήθως το προσηγορικό φαινόμενο αναπαράγεται, η φύση του έγκειται στον λόγο, ενώ ως λεκτικό στοιχείο το προσηγορικό φαινόμενο δημιουργείται βάσει των κανόνων του κειμένου και της φραστικότητας, αναπαράγοντας το προσηγορικό φαινόμενο που συμμετέχει στη διαμόρφωση της σημασίας της φράσης (Goryacheva 2017).

Αυτή η συστημική σημασία μπορεί να παρουσιαστεί και εσωτερικά, μέσω των αλληγοριών και παραπομπών, όπου εμφανίζεται η κύρια σημασία και εξωτερικά, επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτό τη δημιουργία της σημασίας της ολικής προσηγορικής φράσης (πρβλ. Zakharenko 1997: 100–115).

Ο Βιγκότσκι στο σύγγραμμά του «Σκέψη και γλώσσα» τόνισε ότι η δομή της φράσης (στην προκειμένη περίπτωση της προσηγορικής φράσης) εμφανίζεται στην ίδια τη λειτουργία της, με άλλα λόγια είναι πιο σημαντικό να προσδιορίσουμε τι, γιατί και πώς θέλει να δηλώσει ο άνθρωπος στη φράση του, ήτοι είναι σημαντικό να εντοπίσουμε την επικοινωνιακή αιτία της λειτουργίας του προσηγορικού φαινομένου για την αποτελεσματική επικοινωνιακή πράξη (Vygotsky).

Τα έπεα πτερόεντα ως συστατικά της γλωσσικής εθνικής εικόνας του κόσμου εμφανίζονται ως άπαξ λεγόμενα, όντας προϊόν ενός συγκεκριμένου δημιουργού, συγγραφέα κ.ά. και υπάρχουν στον λόγο κατά χιλιετίες, ακριβώς επειδή μέσα από αυτά ενυπάρχει και εκδηλώνεται το αξιολογικό σύστημα του έθνους. Λόγω της ιδιαιτερότητας της κάθε συγκεκριμένης γλωσσικής εικόνας είναι δύσκολο να μιλήσουμε εν γένει για την προέλευση ή και την περαιτέρω χρήση αυτών των

ρητών, αλλά ταυτόχρονα έχουμε δυνατότητα να προσδιορίσουμε τις συστημικές σχέσεις και συνδέσεις μεταξύ των όρων «έπεα πτερόεντα» και «προσηγορική φράση», αφού τα δύο αυτά λεκτικά φαινόμενα έχουν κοινά χαρακτηριστικά λόγω της κοινής σημασίας και μορφής.

Ο Gudkov και η Krasnykh διακρίνουν τρία επίπεδα της συνδηλωτικής σημασίας, συνεπώς μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες των προσηγορικών εκφράσεων με βάση τη σημασία τους.

1. Προσηγορικές εκφράσεις που έχουν «εξωτερική» σημασία. Σε αυτήν την κατηγορία η λειτουργική σημασία μπορεί να αποκωδικοποιηθεί ανεξάρτητα από το αν γνωρίζουμε ή αν το προσηγορικό φαινόμενο, στο πλαίσιο του οποίου σχηματίζεται η συγκεκριμένη προσηγορική έκφραση, ακριβώς γι' αυτό το είδος των προσηγορικών εκφράσεων μπορεί να συσχετιστεί με τα έπεα πτερόεντα, όπου σχεδόν χάθηκε η σχέση με τον δημιουργό ή την πηγή τους και κάτι τέτοιο οδηγεί στην εξουδετέρωση της επικοινωνιακής τους λειτουργίας και την απώλεια της σχέσης με την πηγή προέλευσης. Ως αποτέλεσμα της έλλειψης μιας τέτοιας αντικειμενικής και κατανοητής πλήρους αποκωδικοποίησης, το κοινό δεν μπορεί να αντιληφθεί σωστά τη σημασία, την οποία ο πομπός επιδιώκει στον λόγο του.

2. Προσηγορικές εκφράσεις όπου συνδυάζονται το «εξωτερικό» και το «ένδον» στοιχεία:

α) «ανεξάρτητες» προσηγορικές εκφράσεις, που δεν προϋποθέτουν τη συσχέτιση μιας πραγματικής επικοινωνιακής κατάστασης (στην οποία υλοποιείται η επικοινωνία ή για την οποία αναφέρεται) με την προσηγορική κατάσταση, επειδή μια τέτοια προσηγορική έκφραση μπορεί να ερμηνευτεί σωστά και χωρίς να προστρέχουμε άμεσα στα προσηγορικά φαινόμενα. Η συσχέτιση των προσηγορικών εκφράσεων αυτού του τύπου με τα έπεα πτερόεντα δημιουργεί δυνατότητα να διακρίνουμε μια κατηγορία των τελευταίων, όπου ακόμα αναγνωρίζουμε τη σχέση με τον δημιουργό ή την πηγή τους, αλλά σταδιακά εξαφανίζεται η γλωσσοπολιτισμική ταυτότητά τους. Με άλλα λόγια, η σημασία μιας τέτοιας προσηγορικής φράσης όπως και η σημασία του σχετικού ρητού είναι στο πλαίσιο της άμεσης σημασίας τους, συνεπώς ούτε η προσηγορική φράση, ούτε το ρητό δεν μπορούν να συμβολίσουν κάποια συγκεκριμένη προσηγορική κατάσταση ή κείμενο. Ενώ το βασικό πλαίσιο της σημασίας αυτών των ρητών είναι η «εξωτερική» τους σημασία, για αρκετούς φορείς αυτά τα ρητά αρχίζουν να αποδίδουν μόνο το σημασιολογικό, δηλωτικό στοιχείο, κάτι που στερεί την επικοινωνία των πρόσθετων, εκφραστικών και συναισθηματικών μέσων. Παρόλα αυτά οφείλουμε να τονίσουμε ότι τα έπεα πτερόεντα που διακρίνονται με βάση τα κριτήρια αυτής της κατηγορίας των προσηγορικών εκφράσεων, είναι σε θέση να μεταδίδουν μια πρόσθετη συμβολική σημασία, αφού έχουν επαναπροσδιοριστεί στις συντεταγμένες μιας συγκεκριμένης εθνογλωσσικής εικόνας

β) προσηγορικές εκφράσεις που άρρηκτα συνδέονται με εκείνες τις προσηγορικές καταστάσεις ή και κείμενα που περιλαμβάνουν τέτοιες εκφράσεις στο γνωστικό και γλωσσοπολιτισμικό τους πλαίσιο. Μια σωστή αποκωδικοποίηση και συνειδητή ερμηνεία τέτοιων προσηγορικών εκφράσεων είναι δυνατή μόνο εφόσον συγκρίνουμε μια πραγματική επικοινωνιακή κατάσταση με την προσηγορική κατάσταση ή το κείμενο κάτι που προϋποθέτει την ενεργοποίηση της συστημικής σημασίας της έκφρασης. Είναι εμφανές ότι τα έπεα πτερόεντα μπορούν να περιγράφονται βάσει των κριτηρίων που καθορίζονται στη συγκεκριμένη περίπτωση. Κατά την άποψή μας τέτοιου είδους έπεα πτερόεντα αποτελούν τους γλωσσοπολιτισμικούς δείκτες και έχουν πλήρεις πραγματολογικές λειτουργίες. Οφείλουμε εξάλλου να τονίσουμε ότι για να υλοποιηθεί και να φανεί πλήρης σημασία και πραγματολογία των ρητών αυτής της κατηγορίας πρέπει να υπάρχει πολύ υψηλό επίπεδο των γλωσσοπολιτισμικών δεξιοτήτων (πρβλ. Krasnykh 2002).

Τα έπεα πτερόεντα όπως και οι προσηγορικές εκφράσεις μπορούν να ταξινομηθούν βάσει του κριτηρίου συσχετισμού με το αρχικό κείμενο της προέλευσής τους. Η σύνδεση με την πηγή ή ένα συγκεκριμένο κείμενο συνεπάγονται την ύπαρξη των ρητών «στενής σημασίας» στο φρασεολογικό σώμα μιας γλώσσας (Π.χ.: *Σαν πας στο πηγαιμό για την Ιθάκη...*) και των ρητών «ευρείας σημασίας», όταν οι προσηγορικές εκφράσεις και, συνεπώς, τα ρητά αυτονομούνται περνώντας στην κατηγορία «ανεξάρτητων» που έχουν χάσει ή χάνουν τη σύνδεσή τους με τον δημιουργό ή την πηγή τους: π.χ. *Έξι δεύτερη φύση* έχει γράψει ο Κικέρωνας, η φράση *Γνώθι σεαυτόν* αποδίδεται ή στον Χίλωνα τον Λακεδαιμόνιο, ή στον Θαλή τον Μιλήσιο, ή στον Διογένη τον Λαέρτιο, το ρητό *ο σκοπός αγιάζει τα μέσα* λανθασμένα αποδίδεται στον Νικόλα Μακιαβέλλι, ενώ το έχει γράψει ο ιησουΐτης Εσκομπάρ και το ρητό έγινε σύνθημα του Τάγματος των ιησουιτών.

Εκτός από αυτό, ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν έπεα πτερόεντα και προσηγορικές εκφράσεις για τις οποίες η σύνδεση με την πηγή πάντα ήταν στο δεύτερο πλάνο λόγω της κυριαρχίας «εξωτερικής σημασίας» (π.χ. *Ουκ αν λάθοις παρά του μη έχοντος, Όμοιος ομοίω αεί πελάζει* κ.ά.).

Σημειωτέον ότι οι προσηγορικές εκφράσεις συχνά έχουν στενή σχέση με τις φρασεολογικές μονάδες, όπως αναφέρουν οι Telia, Zakharenko κ.ά. (πρβλ. Telia 2005: 20–21· Zakharenko 2000: 46 κ.ά.). Η Krasnykh γράφει: «...οι προσηγορικές εκφράσεις και οι φρασεολογικές μονάδες αποτελούν ένα σύνθετο κατασκευάσμα, το άθροισμα σημασίας των επιμέρους στοιχείων το οποίο δεν ισούται στη σημασία του <...> και απαραίτητα αναπαράγεται συχνά στον λόγο, ιδού και η ιδιαιτερότητά του και η διαφορά με άλλα προσηγορικά φαινόμενα» (Krasnykh 1999: 299).

Η Telia αναφέρει ότι οι φρασεολογικές μονάδες και οι προσηγορικές εκφράσεις έχουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά:

- 1) αναγνωρισιμότητα στο κοινό
- 2) διδακτική, συναισθηματική και διακεκριμένη από πολιτισμική άποψη σημασία
- 3) αναπαραγωγή στον ζωντανό λόγο της «κοινής» γλώσσας (Telia 2005: 20–21).

Ενώ το βασικό κριτήριο διαφοράς είναι η προσηγορικότητα της έκφρασης ή μη (Telia 2005: 21), όπως τονίζει και η Zakharenko, αφού στην περίπτωση της προσηγορικής έκφρασης εκτός του περικειμένου «είτε δε θα είναι κατανοητή η σημασία της έκφρασης είτε δε θα γίνουν αντιληπτοί οι συσχετισμοί του προσηγορικού φαινομένου» (Zakharenko 2000: 50). Η προσηγορική έκφραση, όπως έχουμε αναφέρει, παραμένει δεμένη με την πηγή σε μεγάλο βαθμό και γίνεται αντιληπτή με βάση αυτή την πηγή, ενώ στην περίπτωση της φρασεολογικής μονάδας «έχει χαθεί η πηγή προέλευσης και ο φρασεολογισμός γίνεται άγνωστης προελεύσεως ακόμα και στις περιπτώσεις όπου αυτή η μονάδα είχε τον δημιουργό της και προήλθε από ένα προσηγορικό κείμενο» (Telia 2005: 21). Οι Ρώσοι ερευνητές Baranov και Dobrovol'skij τονίζουν ότι «όταν η πηγή προέλευσης πλέον έχει ξεχαστεί, ειδικά σε περίπτωση πολύ συχνής χρήσης του σχετικού ρητού, πλέον το ρητό αντιμετωπίζεται ως ένας κοινός φρασεολογισμός» (Baranov & Dobrovol'skij 2016: 95).

Το βασικό κριτήριο μετάβασης της προσηγορικής έκφρασης στην κατηγορία των φρασεολογικών μονάδων είναι η απώλεια της προσηγορικότητας, ενώ αυτή η προσηγορικότητα του φρασεολογισμού, προερχόμενου από την προσηγορική έκφραση, «μπορεί να είναι αντιληπτή από τους φορείς της γλώσσας, αφού κάτι τέτοιο εξαρτάται από το βαθμό αναγνωρισιμότητας του προσηγορικού φαινομένου» (Zakharenko 2000: 48· πρβλ. επίσης Onufrieva 2020).

Όσον αφορά την ταξινόμηση των φρασεολογικών μονάδων έχουν ειπωθεί και έχουν γραφτεί αρκετά, έχουν προταθεί αρκετές ταξινομήσεις, αξίζει όμως να σημειωθεί ότι με βάση τη Γραμματική των Κατασκευών (Grammar of Constructions, Charles Fillmore) στην ταξινόμηση των φρασεολογισμών διακρίνονται οι λεγόμενες φρασεολογικές κατασκευές (*Phraseological Constructions*).

Αυτές οι φρασεολογικές κατασκευές όπως τονίζουν οι Baranov και Dobrovol'skij (Baranov & Dobrovol'skij 2016: 86), βρίσκονται στην περιφέρεια του πεδίου της φρασεολογίας και συνορεύουν με τη σύνταξη, αφού αποτελούν επιμέρους συμπληρωμένα συντακτικά κατασκευάσματα με κενά στοιχεία, τα οποία συμπληρώνονται κατόπιν θελήσεως του φορέα, με άλλα λόγια έχουν λεξικό σταθερό και λεξικό μεταβλητό στοιχείο. Σε περίπτωση που η φρασεολογική κατασκευή προέρχεται από την προσηγορική έκφραση, πρέπει να έχουμε την άμεση χρήση της προσηγορικής έκφραση συνάμα με την απώλεια συσχετισμού με το προσηγορικό φαινόμενο από τη μία και από την άλλη πρέπει να παρατηρείται έντονη η λεξική και συντακτική μεταβολή στη δομή της κατασκευής, όταν τα μεν λεξήματα μένουν σταθερά, ενώ τα άλλα γίνονται μεταβλητά.



Αρκετοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τη μετάβαση των προσηγορικών εκφράσεων στο πεδίο της φρασεολογίας (Gallisson 1993· Onufrieva 2020, 2021 κ.ά.), ενώ οι περισσότεροι τονίζουν ότι δεν αρκούν μεμονωμένες περιπτώσεις μεταβολής κατά την επικοινωνία για να θεωρηθεί φρασεολογισμός η συγκεκριμένη έκφραση. Καθοριστικό ρόλο, τονίζει η Onufrieva (2020), παίζει η συχνότητα τέτοιων περιστάσεων λόγου.

## 2. ΤΟ ΡΗΤΟ «ΗΛΘΕΣ, ΕΙΔΕΣ ΚΑΙ...»

Η σημερινή έρευνα βασίζεται στην ανάλυση του αρχαίου ελληνικού ρητού *ήλθες, είδες και απήλθες*, το οποίο πέρασε στην κατηγορία των προσηγορικών εκφράσεων και τελικά κατέληξε στην τάξη των φρασεολογικών κατασκευών.

Το ίδιο το ρητό σε μορφή *ήλθες, είδες και απήλθες* είναι το δημιούργημα του Δημοσθένη, ο οποίος, αν προστρέξουμε στο TLG, το είπε παρομοιάζοντας τη ζωή με το θέατρο και τους ανθρώπους με τους θεατές: **ὁ κόσμος σκηνή, ὁ βίος πάροδος· ἤλθες, εἶδες, ἀπῆλθες**. Ἦδη στην αρχαιότητα αυτή η έκφραση αποκτάει τον χαρακτήρα του ρητού (ίσως στην όψιμη αρχαιότητα και της προσηγορικής έκφρασης), αφού το βρίσκουμε και στη συλλογή παροιμιών του Μιχαήλ Αποστολίου του 15<sup>ου</sup> αἰ. χωρίς καμία αναφορά στην πηγή προέλευσης. Επίσης μας ωθεί στη σκέψη να θεωρήσουμε το συγκεκριμένο ρητό προσηγορική έκφραση, αρκεί να θυμηθούμε τη γνωστή φράση του Καίσαρα *veni, vidi, vici*, για την οποία ο Πλούταρχος γράφει: *καὶ τῆς μάχης ταύτης τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ τάχος ἀναγγέλλων εἰς Ῥώμην πρὸς τινὰ τῶν φίλων Μάτιον ἔγραψε τρεῖς λέξεις· “ἤλθον, εἶδον, ἐνίκησα.” Ῥωμαῖστί δ’ αἱ λέξεις, εἰς ὅμοιον ἀπολήγουσαι σχῆμα ῥήματος, οὐκ ἀπίθανον τὴν βραχυλογίαν ἔχουσιν*. Η ομοιότητα των πρώτων δύο ρημάτων στην πρώτη και στη δεύτερη φράση – *ήλθες, είδες και ήλθα, είδα* – μας ωθεί στην εικασία ότι στα αρχαία χρόνια το ρητό του Δημοσθένη ήταν ήδη γνωστό και ο Καίσαρας ως λάτρης των αρχαιοελληνικών κειμένων πολύ καλά γνώριζε το ρητό και το χρησιμοποίησε για τους δικούς του λόγους, φτιάχνοντας μια δική του απόδοση του ρητού. Με άλλα λόγια μπορούμε να παρατηρήσουμε την πρώτη (ίσως) προσπάθεια μετατροπής του ρητού στη φρασεολογική κατασκευή.

Στη σύγχρονη γλώσσα αυτό το ρητό αδιαμφισβήτητα ανήκει στην κατηγορία των προσηγορικών εκφράσεων. Η εικασία αυτή επιβεβαιώθηκε κατά την έρευνα που κάναμε μέσω του google-form και διαπιστώσαμε ότι οι περισσότεροι φορείς της ελληνικής αποδίδουν τη δημιουργία αυτής της έκφρασης στον Καίσαρα και όχι στον Δημοσθένη, με άλλα λόγια διαπιστώνεται το απαραίτητο κριτήριο της απώλειας της πηγής ή του δημιουργού.

Κατά την έρευνα οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν στην ερώτηση «Στην παράγραφο « **Ἦλθα, είδα και απήλθα**. Τελικά, μάλλον η κυρία ήρθε στη χώρα μας για να βρει γκόμενο, αν κρίνουμε από τα λεγόμενά της, ότι θέλει να φύγει έχοντας στις αποσκευές της έναν γοητευτικό Έλληνα» υπάρχει

το ρητό *ήλθα, είδα και απήλθα*. Σε ποιον ανήκει το συγκεκριμένο ρητό;» οι 76% απάντησαν ότι το ρητό ανήκει στον Καίσαρα, ενώ οι 5% ανέφεραν τον Δημοσθένη και 17% απάντησαν ότι ο δημιουργός είναι κάποιος άλλος. Στην επόμενη ερώτηση προτείναμε να αναφερθεί η αρχική μορφή του ρητού και 71% ανέφεραν την περίπτωση *ήλθα, είδα και απήλθα*.

Όπως αναφέρουν ο Karaulon και η Krasnykh, οι προσηγορικές εκφράσεις δεν απαιτούν την αναφορά της ακριβούς προέλευσης και συνήθως δεν έχουν παραπομπές στην πηγή ή στον δημιουργό (Karaulon 2010: 230· Krasnykh 1999: 329), επειδή προϋποτίθεται ότι οι φορείς γνωρίζουν τη συγκεκριμένη έκφραση ή ενώ «υπάρχει παραπομπή, ο ρόλος της είναι περισσότερο αισθητικός παρά ενημερωτικός, επειδή προϋποτίθεται ότι ο δέκτης γνωρίζει τι αναφέρει ο πομπός, συνεπώς δημιουργείται εφέ της ειρωνείας» (Krasnykh 1999: 329).

Συνεπώς συμπεραίνουμε ότι το συγκεκριμένο ρητό μεταβλήθηκε και έγινε προσηγορική έκφραση.

## 2.1. Ανάλυση της δομής

Κατά την ανάλυση των συμφραζομένων στα σώματα κειμένων elTenTen, E0EG, the Greek Web as Corpus, καθώς και στα κοινωνικά δίκτυα Twitter, Facebook, Instagram και στα συστήματα αναζήτησης τύπου Google εντοπίσαμε αρκετές μεταβολές της συγκεκριμένης προσηγορικής έκφρασης και σχετικά με τις καταλήξεις των ρημάτων και τη μεταβολή του τρίτου συστατικού της δομής.

Αποτελέσματα της αναζήτησης στα σώματα κειμένων:

- 1) ήλθα, είδα <και>... 71 αναφορές
- 2) ήλθες, είδες, απήλθες <και απήλθες> κατά κύριον λόγο αποτελεί άμεση αναφορά στον Δημοσθένη που οι χρήστες χρησιμοποιούν για να σχολιάσουν κάποια κατάσταση.
- 3) ήλθε, είδε <και>... 31 αναφορές
- 4) ήλθαμε, είδαμε <και>... - 8 αναφορές
- 5) ήλθατε, είδατε <και> - 2 αναφορές
- 6) ήλθαν, είδαν <και> - 4 αναφορές

Προφανώς σε κάθε παραλλαγή της έκφρασης τα ρήματα έχουν την ίδια κατάληξη και σε τρία συστατικά και δημιουργείται ενός είδους ομοιοκαταληξία (ήλθε – είδε – απήλθε, ήλθα – είδα – αποφάσισα). Στη γραπτή απεικόνιση τα στοιχεία χωρίζονται με κόμμα, ενώ μεταξύ του δεύτερου και τρίτου συστατικού μπορεί να παρεμβάλλεται και ο σύνδεσμος και.

Αυτός ο τύπος απεικονίζει τη μορφή της έκφρασης που έχουμε εντοπίσει κατά την ανάλυση

$Eid_{fin} \text{ ήλθ}_{fin} \text{ <και> } P_{fin}$

όπου  $fin$  – είναι ο δείκτης κλίσης, ίδιος για όλα τα στοιχεία της έκφρασης, ενώ το  $P$  απεικονίζει το μεταβλητό τρίτο στοιχείο. Παραθέτουμε τον σύνδεσμο



σε αγκύλες για να φανεί καλύτερα η μεταβλητότητα της σύνδεσης του τρίτου στοιχείου

Κατά την ανάλυση του περικειμένου εμφανίζεται ο μεταβλητός χαρακτήρας του τρίτου μεταβλητού στοιχείου αυτής της προσηγορικής έκφρασης:

|                              | singular |   |   | plural |   |   |
|------------------------------|----------|---|---|--------|---|---|
|                              | 1        | 2 | 3 | 1      | 2 | 3 |
| αγαπησ <sub>fin</sub>        | X        |   |   |        |   |   |
| απαγοητευτηκ <sub>fin</sub>  | X        |   |   |        |   |   |
| απεπεμψ <sub>fin</sub>       | X        |   |   |        |   |   |
| απερχ <sub>fin</sub>         | X        |   | X |        |   |   |
| απεχωρησ <sub>fin</sub>      | X        |   | X |        |   |   |
| απηλθ <sub>fin</sub>         | X        | X | X |        |   | X |
| αποειδ <sub>fin</sub>        | X        |   |   |        |   |   |
| απορησ <sub>fin</sub>        | X        |   |   |        |   |   |
| αποφασισ <sub>fin</sub>      |          |   | X |        |   |   |
| αφησ <sub>fin</sub>          |          |   | X |        |   |   |
| γοητευτηκ <sub>fin</sub>     | X        |   |   |        |   |   |
| διαλεξ <sub>fin</sub>        | X        |   |   |        |   |   |
| διαμαρτυρηθηκ <sub>fin</sub> | X        |   |   |        |   |   |
| εγκαταστησ <sub>fin</sub>    |          |   |   | X      |   |   |
| εκτοξευτηκ <sub>fin</sub>    |          |   |   |        |   | X |
| (ε)μειν <sub>fin</sub>       | X        |   |   |        |   |   |
| επηδησ <sub>fin</sub>        | X        |   |   |        |   |   |
| εχασ <sub>fin</sub>          |          |   | X |        |   |   |
| (ε)ψαλ <sub>fin</sub>        |          |   | X |        |   |   |
| ηπια <sub>fin</sub>          |          |   |   | X      |   |   |
| καταλαβ <sub>fin</sub>       | X        |   |   |        |   |   |
| κατασπαραξ <sub>fin</sub>    | X        |   |   |        |   |   |
| κατεκτησ <sub>fin</sub>      |          |   | X |        |   | X |
| κερδισ <sub>fin</sub>        | X        |   |   |        |   |   |
| κοπηκ <sub>fin</sub>         | X        |   |   |        |   |   |
| μιλησ <sub>fin</sub>         | X        |   |   |        |   |   |
| νικησ <sub>fin</sub>         | X        | X |   |        |   |   |
| ονειρευτηκ <sub>fin</sub>    | X        |   |   |        |   |   |
| παγωσ <sub>fin</sub>         | X        |   |   |        |   |   |
| παρεμειν <sub>fin</sub>      | X        |   |   |        |   | X |

|                                                                        |   |  |  |   |   |   |
|------------------------------------------------------------------------|---|--|--|---|---|---|
| παρηλθ <sub>fin</sub>                                                  |   |  |  | X |   |   |
| προσκυνησ <sub>fin</sub>                                               |   |  |  |   | X |   |
| σκεφτ <sub>fin</sub>                                                   |   |  |  |   |   | X |
| τρομαξ <sub>fin</sub>                                                  | X |  |  |   |   |   |
| τσεκαρ <sub>fin</sub>                                                  |   |  |  |   |   | X |
| φεύγ <sub>fin</sub> / (ε)φυγ <sub>fin</sub> /<br>θα φύγ <sub>fin</sub> | X |  |  |   |   |   |
| χαρηκ <sub>fin</sub>                                                   | X |  |  |   |   |   |
| ψωνισ <sub>fin</sub>                                                   |   |  |  |   |   | X |

Όπως προκύπτει από τον πίνακα, στις περισσότερες περιπτώσεις έχουμε το 1 Sing, ενώ οι λιγότερες περιπτώσεις μεταβολής είναι στο 2 Sing και Plur.

Όσον αφορά τη συχνότητα χρήσης των ρημάτων, στις περισσότερες περιπτώσεις έχουμε το ρήμα απέρχομαι (απέρχομαι - απήλθα - απήλθε) - 92 από 250 μοναδικά περικείμενα.

Αυτή η μεταβλητότητα του τρίτου στοιχείου της προσηγορικής έκφρασης μας ωθεί να την ταξινομήσουμε και να τη θεωρήσουμε φρασεολογική κατασκευή λόγω της δομής της.

2.2. Σημασιολογική προσέγγιση

Ερμηνεύοντας το αρχικό ρητό ήλθε, είδες και απήλθε του Δημοσθένη, αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για τη γρήγορη πάροδο της ζωής, η οποία παρομοιάζεται με το θέατρο. Αργότερα, ο Καίσαρας μεταβάλλει την έννοια και χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη δομή για να περιγράψει μια πράξη που δε ζητά ιδιαίτερη καταβολή των δυνάμεων. Στη σύγχρονη γλώσσα μετά την ανάλυση των συμφραζομένων καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στις περισσότερες περιπτώσεις έχουμε την «άσκοπη πράξη» ή και «παράλειψη» (55%), όπως φαίνεται και στα παρακάτω παραδείγματα:

*Ήλθε, είδε και απήλθε – Συνάντηση Τσίπρα – Ερντογκάν*  
*Ο Μπάιντεν ήλθε, είδε και απήλθε – επίσκεψη στη Σαουδική Αραβία*  
*Survivor - Τζέιμς Καφετζής: Ήλθε, είδε και απήλθε - Γιατί δεν εμφανίστηκε στον ημιτελικό;*  
*Ήλθε, είδε και ...απήλθε ο νέος Διοικητής Πυροσβεστικής Θεσπρωτίας*  
*Μαντάς: Ήλθε, είδε και απήλθε ο κ. Τσίπρας στη Μεσσηνία»*

Ίδια σημασία έχουμε και σε περίπτωση του τρίτου στοιχείου σε μορφή των ρημάτων απεχώρησ<sub>fin'</sub>, έφυγ<sub>fin</sub>:

Εφόσον έχουμε άλλα ρήματα ως μεταβλητό τρίτο στοιχείο, η σημασία αλλάζει:

1) έχουμε τη σημασία της απότομης αντίδρασης (αγάπησ<sub>fin'</sub>, ερωτεύτηκ<sub>fin'</sub>, γοητεύτηκ<sub>fin'</sub>, χάρηκ<sub>fin'</sub> απέπεμψ<sub>fin'</sub>, κατασπάραξ<sub>fin'</sub>, απογοητεύτηκ<sub>fin'</sub>, απόρησ<sub>fin'</sub>, διαμαρτυρήθηκ<sub>fin'</sub>, τρόμαξ<sub>fin'</sub>, τα έψαλα), π.χ.

Ζελένσκι: **»Ήρθα, είδα και απέπεμψα** τον αρχηγό των υπηρεσιών ασφαλείας του Χαρκόβου»

2) έχουμε τη σημασία της στιγμιαίας πράξης (αποφάσις<sub>fin'</sub>, ψώνισ<sub>fin'</sub>, διάλεξ<sub>fin'</sub>, κατέκτησ<sub>fin'</sub>):

Επίσκεψη Σόιμπλε: **Ήλθε, είδε και έκοψε την κουβέντα** για νέο «κούρεμα»: Ολοκληρώθηκε η επίσκεψη-αστραπή του.

**Ήλθε, είδε και αποφάσισε:** η επιχείρηση πλέον πέρασε στα χέρια του.

3) έχουμε τη δήλωση της ενέργειας άλλου είδους, ουδέτερης, διαρκείας κ.ά. (εγκαταστάθηκ<sub>fin'</sub>, τσεκάρ<sub>fin'</sub>, σκέφτ<sub>fin'</sub>):

**Ήλθαμε, είδαμε, εγκατασταθήκαμε!** Άρχισαν επιτέλους οι διακοπές!

Επίσης αξίζει να αναφερθεί ότι χαρακτηριστικό της φρασεολογικής κατασκευής είναι και η προσθήκη ενός παρένθετου στοιχείου εντός της δομής, που διευκρινίζει ή στοιχειοθετεί τη σημασία της:

**Ήλθα** για καφέ, **είδα** τον καφέ και **απήλθα** χωρίς τον καφέ.

**Ήλθα, είδα,** τα α\*\*\*δια μου εκουνήθηκαν και **απήλθα**.

**Ήλθα, είδα,** μ'άγνοήσατε και **απήλθα**.

**Ήλθα, είδα,** επέβαλα και **απήλθα**

Ο κ. Μαύρου **ήλθε,** δεν **είδε** και **απήλθε** – Ομιλία στη Βουλή

**Ήλθε, είδε,** συνέλεξε τις πληροφορίες που ήθελε και **απήλθε**.

Επίσης διακρίναμε τις δομές όπου η φρασεολογική κατασκευή αρχίζει να μετατρέπεται στον ιδιωτισμό, χάνοντας εντελώς τον διαφανή χαρακτήρα της:

*Ήταν ήλθα είδα και απήλθα* (Είδα μια μαθήτριά μου μεγάλη πια με δυο καταγάλανα μάτια. Δεν της μίλησα δεν μου μίλησε. Είμαι σίγουρος ότι ήταν αυτή γιατί και στην τάξη θυμάμαι, *ήλθα είδα απήλθα* ήταν).

*Η τακτική του «ήλθα, είδα και απήλθα» ισοδυναμεί με κοροϊδία*

Συμπεραίνοντας οφείλουμε να πούμε ότι το ρητό ήλθες, είδες και απήλθες κατά την ιστορία πολλών αιώνων έχει φτάσει στην εποχή μας και κατέληξε στην κατηγορία των φρασεολογικών κατασκευών, αφού πέρασε από την κατηγορία των προσηγορικών εκφράσεων.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Выготский 1982: Л.С. Выготский, Мышление и речь. Москва: Государственное есоциально-экономическое издательство.
- Захаренко 1997: И.В. Захаренко, Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте. In И. А. Иванович & K. В. Владимировна (eds.), Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации (pp. 92–99). Москва: Истина.
- Захаренко & Красных 1997: Захаренко И.В, Красных В.В, Лингвокогнитивные аспекты функционирования прецедентных высказываний. In Захаренко И.В & Красных В.В (eds.), Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации (pp. 100 – 115). Москва: Истина.
- Красных 2002 : Красных В.В., Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций. Москва: Гнозис.
- Красных 1997: Красных В.В., Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. Язык, сознание, коммуникация, 2, 5–12.
- Захаренко, Красных, Гудков & Багаева 1997: Захаренко И.В., Красных В.В., Д.Б. Гудков Д.Б., Багаева Д.В., Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов . Язык, сознание, коммуникация, 1, 82–103.
- Μυτουλά 2006: Αικ. Μυτουλά, *Η νεοελληνική παροιμία: Συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.

**Tresorukova Irina**  
**Moscow State Lomonosov University**  
**Department of Byzantine and Modern Greek Philology**

**«ΕΠΕΑ ΠΤΕΡΟΕΝΤΑ» AND THEIR TRANSFORMATIONS IN THE MODERN GREEK:  
CASE OF THE PROVERB «ΙΛΘΑ, ΕΙΔΑ ΚΑΙ ...»**

**Summary**

The precedent phenomenon is one of the characteristic features of linguistic picture. The article examines the peculiarities of transformation processes of precedent phenomena on Modern Greek language.. The theoretical basis of this research was formed by the works in the field of discourse theory of Russian researches, as well as the theory of intertextuality and precedence. The main subject of research is the ancient greek *ἴλθα, εἶδα καὶ...* and its transformation, which allows the native speakers of Modern Greek to make different new meanings and, as a result, new precedent statements and texts, and the least – situations. The application and the transformation of the precedent phrase by substitution, truncation, addition actualizes the new meanings of the ancient phrase, and allows to show some particular information about the event or the fact described with the information already available in the linguo-cognitive base, updating and multiplying it, expanding and enriching the communicative space. The research is based on the analysis of the corpus of texts and the ad-hoc survey of perceptions of native speakers of Modern Greek.

**Keywords:** Precedent statements, Modern Greek, Phraseology, Grammar of Contructions